

ПРИНА ШКОЛА
(Бердянськ)

РЕЦЕПЦЯ РОМАНУ «ДОН КІХОТ» В АНГЛІЙСЬКІЙ ПРОЗІ 10-20-Х РОКІВ ХХ СТ.

Ключові слова: рецепція, проза, філософсько-психологічна та релігійна інтерпретація, сюжет, образ.

Кризові процеси, які відбуваються в суспільстві, завжди стимулюють розвиток літературної творчості, появу нових напрямів, шкіл, жанрів чи сприяють творчому перегляду усталених традицій. При порівняльному аналізі різних культурних епох та міжлітературної взаємодії найкращим матеріалом є так звані «вічні» книги, мотиви, сюжети та образи яких продовжують жити в різноманітних інтерпретаціях, переходячи з однієї епохи в іншу.

Однією з таких «вічних» книг є «Дон Кіхот» М. Сервантеса, який викликав неабиякий інтерес письменників і літературознавців з моменту своєї появи. Е. Ауербах, Д. Затонський, В. Кожин, С. Мелетинський, М. Підаль, Л. Пінський та В. Шкловський досліджували загальні особливості, жанрову природу та роль твору видатного іспанця у формуванні жанру роману. Відомі письменники (Ф. Достоевський, І. Тургенев), філософи (А. Мачадо, П. Асорін, Х. Ортега-і-Гассет, М. де Унамуно) та літературознавці (А. Нямцу, С. Піскунова, Є. Сверстюк, Г. Степанов, М. Фуко, Г. Церна, А. Штейн, Н. Эйдельман) здебільшого приділяли увагу особливостям поетики твору та образу головного героя, що став традиційним. Особливості російського кіхотизму та побутування образу Дон Кіхота в російській літературі досліджували Т. Артамонова, Ю. Айхенвальд, В. Багно та Г. Біла.

Чимало уваги роману М. Сервантеса приділили також зарубіжні науковці (Дж. Ардайла, Д. Донахью, С. Кро, О. Велш, Е. Каскарді, Г. Менсін, Д. Фернандез-Морера). Проте слід зауважити, що ці розвідки є здебільшого перерахуванням творів, автори яких так чи інакше звертаються до роману «Дон Кіхот». На нашу думку, їм бракує детального аналізу особливостей рецепції зазначеного твору, зокрема в англійській прозі 10-20-х років ХХ ст. За свідченням Г. Менсіна, інтерес до роману М. Сервантеса в 10-20-і роки ХХ ст. настільки зріс, що практично в кожного письменника можна побачити той чи інший вид рецепції «Дон Кіхота» [5, с. 164]. Наведемо кілька прикладів: «Зулейка Добсон» Макса Бірбома (1911), «Орlando» (1928) Вірджинії Вульф, «Улісс» Дж. Джойса (1922), «Людина, що була четвергом» (1908), «Перелітний кабак» (1914), «Дерев'яний меч» (1928), «Повернення Дон Кіхота» (1927) Г.К. Честертон та ін. На нашу думку, роман М. Сервантеса поставав у ролі «другого голосу» в процесі переосмислення тогочасних подій. Отже, метою нашої статті є аналіз особливостей рецепції роману «Дон Кіхот» в англійській прозі 10-20-х років ХХ ст.

Проведене дослідження показало, що духовна криза, яку переживало британське суспільство до й після Першої світової війни, породила нове світобачення, викликала прагнення до розвитку духовності, моральності та самосвідомості окремого індивіда. На тлі економічних та соціальних перетворень 10-20-х років ХХ ст. особливої актуальності набуває питання про одвічні цінності людства, про існування таких культурних констант, що не підлягають нівелюванню і знову доводять необхідність свого існування в людській свідомості. В контексті таких подій роман «Дон Кіхот» М. Сервантеса набуває нової актуальності.

Прикметно, що, крім письменників, нова хвиля інтересу до роману М. Сервантеса охопила британську критику, яка, за твердженням науковців (Дж. Ардайла, Г. Менсіна, Н. Михальської), зазнала бурхливого розвитку саме у 10-20-ті роки ХХ ст. З'являються роботи В. Кера «Дон Кіхот» (1908) та Сера Вальтера Релея з подібною назвою (1916), у яких аналізуються особливості поетики, сюжету та композиції роману М. Сервантеса, подається романтична інтерпретація образу головного героя тощо. Слід наголосити, що В. Кер був першим серед британських літературознавців, хто досліджував М. Сервантеса та В. Шекспіра компаративно. За твердженням Дж. Ардайла, англійський літературознавець Дж. Мередит також наголошував на особливій комбінації гумору та трагічності в «Дон Кіхоті», обґрунтувавши свою позицію в лекції, що була представлена в Оксфорді (1916) [2, с.20].

У 1921 р. з'являється розвідка Сера Герберта Гріерсона «Дон Кіхот», яка загалом містить рефлексії щодо характеру видатного роману та його впливу на розвиток літературного процесу. Виражену Дж. Мередитом думку щодо романтичної рецепції образу Дон Кіхота в 1923 р. підтримав Артур Мечен, піднявши в роботі «Microglyphis» проблему онтологічних якостей «Дон Кіхота».

Першим у зазначений період до роману М. Сервантеса звернувся Макс Біробом у своєму єдиному романі «Зулейка Добсон» (1911). Розповідаючи про життя та кохання в студентському Оксфорді, автор порівнює головну героїню твору з Марселою з роману «Дон Кіхот». Англієць по-своєму переповідає історію молодої жінки, переносючи сервантесівський образ на англійський ґрунт 10-х років.

Аналіз художніх текстів та наукової літератури [1; 2; 6; 7] показав, що в 20-ті роки ХХ ст., на відміну від початку століття, інтерпретація роману «Дон Кіхот» складніша і глибша. Внутрішній світ Леопольда Блума, героя роману «Улісс» Дж. Джойса, як і Дон Кіхота, наповнений асоціаціями, алюзіями, дивним сплетінням різних речей. З позиції О. Велша, містер Блум, над яким насміхаються за його теорії або через невірність дружини, – фігура кіхотична. На думку англійського дослідника, з чим ми повністю погоджуємося, герой Дж. Джойса більше лицар, ніж гомерівський шукач пригод, риси якого знаходять у Блумі інші зарубіжні літературознавці [6, с.82].

Ще одним яскравим прикладом рецепції роману «Дон Кіхот» у англійській літературі зазначеного періоду є «Орландо» Вірджинії Вульф. Після «Дон Кіхота», на думку Г. Блума, усі романи приречені переписувати універсальний шедевр М. Сервантеса – навіть якщо роблять це не зовсім свідомо» [1, с.507].

Дослідник не пригадує, щоб В. Вульф згадувала у творі іспанського письменника прямо, проте, на його думку, це не важливо, бо Орландо – персонаж безумовно кіхотичний, як і сама В. Вульф. Одним з доказів цього він вважає те, що романи «Дон Кіхот» та «Орландо» належать до тих книг, які «є, найперше, інтерпретаціями інших літературних текстів» [1, с.507]. Характерно, що В. Вульф навмисно підреслює в романі, що перед нами не живі люди, а вигадані персонажі та не реальна дійсність, а фіктивний простір художнього тексту. Отже, «Дон Кіхот» та «Орландо» – романи, де розгортається гра в літературу. Крім того, головні герої обох творів – завзяті читачі, для яких література – це життя. На нашу думку, нестримний потяг Дон Кіхота та Орландо до читання можна порівняти з хворобою, бо навіть під маскою кохання чоловіка до жінки прихована любов до літератури. Так, наприклад, начитавшись лицарських романів, Дон Кіхот перетворює у своїй уяві звичайну селянку Альдонсу Лоренсо на прекрасну Дульсінею Тобоську.

Рецепція роману М. Сервантеса у В. Вульф особлива. Це єдиний роман, у якому кіхотичний герой змінює стать. Спершу Орландо – це прекрасний молодий чоловік,

який одного дня стає жінкою. «Орландо став жінкою. <...> Зміна статі, змінивши долю, зовсім не змінила його особистість. Обличчя, як свідчать портрети, залишилося таким самим...» [7, с.81] (Тут і надалі в перекладі автора). На погляд В. Вульф, усе змінюється у світі, крім людини. Ні час, ні навіть зміна статі не робить її іншою.

Роман «Орландо» В. Вульф глибоко філософський. Головний герой/героїня твору, віддзеркалюючи думки автора, розмірковує над сутністю понять «сєнс життя», «добро», «їстина», «дружба» та намагається зрозуміти, що таке кохання. В. Вульф, з позиції Г. Блума, письменниця не релігійна, для неї є тільки одна релігія – поклоніння мистецтву. Частково з цим можна погодитися, враховуючи її модерні роботи та відверту бісексуальність головного героя/героїни роману «Орландо». Проте авторка є представницею консервативного англійського суспільства, і релігійність, вихована з дитинства, чітко простежується в осмисленні в романі загальнолюдських цінностей, прагненні героями Бога, особливо на чужині.

Найбільш повно, на нашу думку, осмислення явища кіхотизму та творче сприйняття роману «Дон Кіхот» виявляється у творчості Г.К. Честертон, саме його творам найбільше властива філософсько-релігійна семіотика рецепції роману М. Сервантеса.

Журналіст, літературознавець, письменник, активний громадський діяч, карикатурист Г.К. Честертон, за свідченнями сучасників та літературознавців (Х. Кеннера, Д. Морери), був надзвичайно віруючою людиною та присвятив себе пропаганді християнських цінностей.

Католик за переконанням, Г.К. Честертон у своїх творах пропонував читачам релігійне розуміння навколишнього світу, аналізуючи людські вчинки під знаком їх відповідності чи невідповідності божественному провидінню. Однак «метафізичний мораліст», як називав Г.К. Честертон дослідник його творчості Х. Кеннер, ніколи не перетворюється на нудного проповідника, оскільки висловлює свої ідеї нетрадиційним способом – жонглюючи парадоксами. Х. Кеннер та Д. Морера стверджують, що саме Г.К. Честертон на початку ХХ ст. звернувся до відкритого об'єднання зовнішньо «несерйозної», розважальної форми та глибоко серйозного філософського змісту. Філософські проблеми, подані з тонким гумором, не залишають у читача відчуття безнадійності, як у творах іспанського філософа М. де Унамуну, з роботами якого, безумовно, англієць був знайомий. Якщо М. де Унамуну відверто надавав перевагу образу головного героя роману «Дон Кіхот», а не його автору, то Г.К. Честертон не відкидав тісного зв'язку М. Сервантеса з його творінням, не прагнув виокремити тільки образ Дон Кіхота, він намагався осмислити поняття «кіхотизму загалом» та його роль у суспільстві.

Питання, які ставить Г.К. Честертон у своїх романах, настільки глибокі, що виводять розповідь за рамки художньої прози. Авторів близька тема роману М. Сервантеса. Він неодноразово позиціонував себе як Дон Кіхота – людину, що живе не у свій час, прагне повернути старі часи та бореться з наступом технократичного суспільства. Більше того, як неодноразово стверджує англійський літературознавець Д. Фернандез-Морера, сучасники письменника також часто порівнювали його з дивакуватим ідальго. Однією з причин було те, що Г.К. Честертон сам провокував такі асоціації, прогулюючись вулицею в масивному плащі та розмахуючи дерев'яним мечем. За словами дослідника, існувало також чимало анекдотів про непристосованість автора «Повернення Дон Кіхота» до життя в звичайному світі [4, с.170].

Безпорадність Дон Кіхота та його наполеглива боротьба за свої ідеали стають моделлю для власної філософії митця, а у М. Сервантеса англійського митця привертає

перш за все глибина зображення життя. На підтвердження своїх думок Г.К. Честертон неодноразово звертається до М. Сервантеса та цитує його у своєму творі: «Сервантес уважав, що романтика гине, а її місце посідає розум» [3, с.184].

У «Поверненні Дон Кіхота» глибокі філософські питання тісно переплітаються з релігійними. Г.К. Честертон прагне повернути романтику, що зникає, та звернути увагу людей на загальнолюдські цінності за допомогою віри – у Бога, добро, справедливість та кохання.

Головна героїня «Повернення Дон Кіхота» Розамунда Северн, спокутуючи неправильне поведіння свого батька, відмовляється й від маєтку, і від імені, що носила, не маючи на нього права, і, назвавшись Розамундою Сміт (чи не є це зречення від гарного, але незаконно привласненого ім'я натяком на Сервантеса?), стає нянькою в монастирському притулку. Цікаво, що притулок цей прикрашений ліхтарем із зображенням святого Франциска – «...залізний, з кольоровим склом, на якому досить грубо зображено святого Франциска та палаючого червоного янгола за його спиною» [3, с.189]. Цей образ був важливий для Г.К. Честертон, тому риси святого Франциска він надає кожному зі своїх героїв. Одним з перших і найвідоміших подвигів згаданого святого був догляд за хворими в лепрозорії, за хворими, яких він смертельно боявся.

Відомо, наскільки серйозним був вплив францисканства на М. Сервантеса. Образ самого мандрівного лицаря Дон Кіхота дуже сильно корелює з образом мандрівного ченця, що подорожує босим дорогами Європи та проповідує всюди, де його готові вислухати. Він не має майна та принципово не бере в руки грошей. На думку святого, в дорозі не потрібно багато речей, вони заважають, притягують до землі – тому так важлива спонтанність, з якою лицар вирушає в дорогу. У М. Сервантеса Дон Кіхот виїжджає у свій перший похід у ретельно підібраних обладунках, але не потурбувавшись про гроші й чисті сорочки. Саме цю рису – зневагу до ситого, спокійного існування та матеріального світу речей – Г.К. Честертон вихваляє й у святому Францискові, описуючи, як той кинувся відновлювати храм, і в Дон Кіхоті, і у своїх героях. Усвідомивши, серед кого перебуває, Майкл Херн ривком роздирає та скидає пурпурну мантию судді, йде від свого двору в зеленій куртці мисливця, а його вірний зброєносець, Меррел, який уособлює в романі «Повернення Дон Кіхота» Санчо, поспішає за ним у своєму безглуздому кабриолеті, так само спонтанно ухваливши рішення.

За законами віри, францисканець не носить зброї, він не повинен відходити від завіту християнської любові, він скромний і смиренний. Лицар же не розлучається з мечем, його спосіб досягнення миру – бій. Для Дон Кіхота єдиний спосіб примирити цю суперечність – відмовитися від свого вигаданого ідеалу, від імені, від лицарської гордості й стати Алонсо Добрим. Однак у М. Сервантеса протягом усього шляху герой з однаковою готовністю проповідує й бореться. Персонажі Г.К. Честертон так само можуть діяти словом або, за потребою, шпагою.

Цікаво простежити шлях святого Франциска, який Г.К. Честертон розглядає крізь призму лицарських традицій, не забуваючи при цьому й традиції М. Сервантеса. Слід підкреслити, що безглуздість, навіть юродство дон Кіхота, крім інших джерел, має ще й юродське поведіння святого Франциска. Англійському письменнику, напевно, подобається ця ідея. На його думку, лицар може й повинен бути безглуздом [3]. Ось як вирушає, відмовившись від престолу, в подорож Херн: «Хвилини через двадцять із парку виїхав екіпаж, ніби створений для того, щоб показати зв'язок нісенітниць з романтикою. Дуглас Меррел побіг у якийсь сарай, з'явився звідти на верхівці прославленого кеба, схилився, як вимуштруваний слуга, і запросив пана увійти. Але великому й смішному було призначено піднятися ще вище: лицар у зеленому сів на коня й підняв

догори спис. Нищівний сміх ще затихав, як грім, а в осяянні блискавки дехто побачив видіння, таке яскраве, немов із труни встав мрець. Усе було тут – і худе обличчя, і борідка, і впалі, майже божевільні очі. Обірвана людина верхи на шкапі потрясала списом, над яким ми сміємося вже триста років» [3, с.175]. Така людська якість, як заповідана святим Франциском смиренність, здається досить рідкісною для лицаря. Проте, якщо звернутися до середньовічних лицарських романів, саме суворе дотримання християнських заповідей допомагало давнім героям у пошуках святого Грааля. Приклад такої смиренності у Г.К. Честертоні Дуглас Меррел – вірний зброєносець Херна, який, так і не усвідомивши цього, зробив достойний лицаря вчинок – урятував людину від божевільні та допоміг прекрасній дівчині. Близькість святого Франциска до лицарської традиції – ще одна улюблена тема англійського автора.

Отже, соціально-політичні процеси, що відбувалися в британському суспільстві 10-20-х років ХХ ст., викликали неабиякий інтерес до роману «Дон Кіхот» М. Сервантеса. Письменники та літературознавці вбачали у творі певну філософсько-психологічну або філософсько-релігійну матрицю, за допомогою якої прагнули осмислити філософські проблеми та охарактеризувати події, що відбувалися.

Роман видатного іспанця виступив у ролі своєрідного «етичного» дзеркала, за допомогою якого митці пояснювали глибинні тенденції епохи-реципієнта в їх складному переплетінні та взаємозумовленості. Дослідження показало, що англійській літературі зазначеного періоду властиві різні форми культурного взаємообігу: перекладна, критична та творча рецепція (запозичення, переосмислення та перенесення на ґрунт 10-20-х років сюжету, окремих мотивів, образів, ідей та ін.) роману «Дон Кіхот». Інтерпретація роману М. Сервантеса у М. Бірбома, В. Вульф та Дж. Джойса має філософсько-психологічний характер, а у Г.К. Честертоні – філософсько-релігійний. Саме творам останнього властива близькість образу Дон Кіхота до святого Франциска.

Проведене дослідження, безумовно, не вичерпує проблеми, оскільки аналіз особливостей рецепції роману «Дон Кіхот» М. Сервантеса в англійській прозі 10-20-х років ХХ ст. потребує осмислення крізь призму лицарського дискурсу, що може бути предметом подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох / Гарольд Блум; [пер. з англ. під загальною ред. Р. Семківа]. – К.: Факт, 2007. – 720 с.
2. Ardila J.A.G. The Cervantean Heritage: Reception and Influence of Cervantes in Britain / J.A.G. Ardila. – London: MHRA, 2009. – 273 с.
3. Chesterton G. K. The Return of Don Quixote: novel [Електронний ресурс] / Gilbert Keith Chesterton. – Режим доступу: http://www.franklang.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=10067&Itemid=9
4. Fernandez-Morera D., Hanke M. Cervantes in the English-Speaking world / D. Fernandez-Morera, M. Hanke. – Edition Reichenberger, 2005. – 220 p.
5. Mancing H. Cervantes' Don Quixote / Howard Mancing. – Greenwood Publishing Group, 2006. – 231 с.
6. Welsh A. The influence of Cervantes // The Cambridge companion to Cervantes [edited by A. J. Cascardi]. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – P. 80-99 p.
7. Woolf V. Orlando: novel [Електронний ресурс] / Virginia Woolf. – Режим доступу: <http://adelanta.info/library/novel/823.html?lan=for>

Ирина Школа

РЕЦЕПЦИЯ РОМАНА «ДОН КИХОТ» В АНГЛИЙСКОЙ ПРОЗЕ 10-20-Х ГОДОВ XX СТ.

Статья посвящена анализу особенностей рецепции романа М. Сервантеса «Дон Кихот» в английской прозе 10-20-х годов прошлого столетия. Особенно детально, в контексте данной проблемы, анализируются роман «Орландо» В. Вульф и «Возвращение Дон Кихота» Г.К. Честертона.

Ключевые слова: рецепция, проза, философско-психологическая и религиозная интерпретация, сюжет, образ.

Iryna Shkola

THE RECEPTION OF CERVANTES' NOVEL «DON QUIXOTE» IN ENGLISH PROSE OF 10-20s OF THE LAST CENTURY

The article deals with the analysis of the M. Cervantes' novel «Don Quixote» reception in English prose of 10-20s of the last century. The novel «Orlando» by V. Woolf and «The Return of Don Quixote» by G.K. Chesterton are analyzed in details in the context of risen problem.

Key words: reception, prose, religious, philosophical and psychological interpretation, plot, image.

Одержано 03.09.2009 г., рекомендовано до друку 15.12.2009 г.